

Het 'Musée Imaginaire' van de negentiende eeuw - X

In deze aflevering van onze serie – de tiende alweer – komt iemand aan het woord die mede verantwoordelijk is voor de grote aandacht die de negentiende-eeuwse schilderkunst dit jaar ten deel valt: Wiepke Loos, conservator negentiende-eeuwse schilderkunst (en ook achttiende-eeuwse, maar dat doet er hier niet toe) van het Rijksmuseum te Amsterdam. 'Haar' collectie is momenteel in gedeelten door het hele land verspreid te zien, in het kader van het project 'Het Rijks op reis' (zie daarover elders in dit nummer). Het schilderij dat zij hier bespreekt was een van die reizende doeken; op dit moment is het net weer teruggekeerd vanuit het Provinciaal Overijssels Museum te Zwolle.

Moge dit prijzenswaardige project tot navolging leiden. Hoe aardig zou het niet zijn wanneer de negentiende-eeuwse collecties van bijvoorbeeld het Haags Gemeentemuseum of Museum Boymans-van Beuningen langs andere musea gingen toeren. Succes verzekerd, lijkt me. Ik wacht vol spanning af.

J.J.H.

Pieter Christoffel Wonder (1777-1852), *De Tijd*

Net als Evert van Uiter en Annemieke Hoogenboom voor mij, kies ik voor een schilderij uit het prille begin van de negentiende eeuw, namelijk *De Tijd* uit 1810. Het is van de hand van Pieter Christoffel Wonder (1777-1852) en bevindt zich in het Rijksmuseum te Amsterdam, afkomstig uit het legaat van de kunstenaar zelf. Kennelijk heeft Wonder dit opmerkelijke schilderij ruim veertig jaar in eigen bezit gehad. Waarom weten we niet, en evenmin is het bekend of de gevleugelde grijsaard tijdens Wonders leven ooit ergens tentoongesteld is geweest. Wellicht zag niemand iets in het schilderij, of misschien wilde de kunstenaar het gewoon bij zich houden. Een eeuw na de dood van de kunstenaar verhuisde *De Tijd* als bruikleen naar Etten-Leur, waar het schilderij gedurende veertig jaar de entree van het raadhuis heeft gesierd. In 1991 keerde het naar het Rijksmuseum terug, om na een grondige schoonmaak weer in zijn oude luister te worden hersteld.

De zinnebeeldige voorstelling van de Tijd in de persoon van de oude Saturnus is door Wonder op een reliëfachtige, neo-classicistische wijze in beeld gebracht. Strikt *en profil* weergegeven, beslaat de knielende oude man het gehele beeldvlak, waardoor iedere ruimte voor dieptewerking ontbreekt. Zo heeft de voorstelling iets van een close-up, waarbij het forse formaat van het doek en het gespierde lichaam van de naakte man elkaar in kracht versterken. Ook de realistisch geschilderde details, zoals het loof links onder, zijn groot gehouden.

Wie is nu precies deze Vader Tijd? Sinds de renaissance komt in de beeldende kunst een grijze, gevleugelde Saturnus – de aartsvader van de goden – voor als de personificatie van de Tijd. Saturnus was eigenlijk de

Pieter Christoffel Wonder (1777-1852), *De Tijd*, 1810, olieverf op doek; 124 x 107 cm.

Romeinse god van de landbouw, maar werd reeds vroeg geïdentificeerd met zijn Griekse evenknie Cronus, en daarom ten onrechte aan het begrip 'chronos' (tijd) gekoppeld. Zo kregen Saturnus en Vader Tijd als gezamenlijke attributen een zeis en een zandloper, of een slang met zijn staart in zijn bek, als symbool voor de eeuwigheid. Op Wonders tafereel zien we hoe een Saturnus-figuur een lichtpaars kleed optilt en een curieus stilleven onthult, bestaande uit zinnebeelden van vergankelijkheid, ijdelheid en gerechtigheid: grote verwelkte koolbladeren, met daaronder verborgen een spiegel en een weegschaal. De vergulde omlijsting en het handvat van het spiegeltje vormen een slang, het al eerder genoemde attribuut van Vader Tijd. Voorts verwijst de 'ontredderde weegschaal' volgens een oude beschrijving van het schilderij uit 1880, naar een 'vertrapte gerechtigheid'. Wellicht heeft Wonder willen uitdrukken, dat het recht eeuwigheidswaarde heeft.

Op de grote Tijd-tentoonstelling die in 1990 in de Amsterdamse Nieuwe Kerk is gehouden, was ook een *Vader Tijd* te zien. Deze werd in 1735 geschilderd door Hendrik Carrée (1696-1775) en bevindt zich in het Museum Boerhaave te Leiden. Ook hier gaat het om een naakte, zeer gespierde grijsaard, naar links gewend en *en profil* weergegeven. Carrée's *Vader Tijd* zit daarbij in een romantisch landschap, heeft geen vleugels, en houdt in zijn linkerhand een zeis en in zijn rechterhand de door Christiaan Huygens uitgevonden secondenslinger. Een aardig gegeven is, dat dit schilderij generaties lang boven een deur in het Leidse Kamerlingh Onneslaboratorium zou hebben gehangen, en waarschijnlijk ook als 'dessus-de-porte' bedoeld is geweest. Toen Wonders *Vader Tijd* na zijn terugkomst in het Rijksmuseum in 1991 boven een deuropening werd tentoongesteld, bleek hij daar wonderwel te passen!

Pieter Christoffel Wonder begon zijn schildersloopbaan in zijn geboorteplaats Utrecht. Sinds 1810 nam hij deel aan de Tentoonstellingen van Levende Meesters, waar hij veel lof oogstte met zijn genre-stukken in de trant van de Hollandse fijnschilders Metsu en Terborch. Op uitnodiging van de Schotse kunstverzamelaar Sir John Murray vertrok de kunstenaar in 1823 naar Londen, waar hij tot 1831 heeft gewerkt als een succesvol portrettist van adellijke Engelsen. Na zijn terugkomst in Nederland leidde Wonder volgens de kunstenaarsbiograaf Christiaan Kramm een 'werkzaam maar afgezonderd leven'. Ene A. Cock, een vriend van de kunstenaar, en executeur testamentair van zijn nalatenschap, publiceerde in 1852 een korte *Levensschets* van Wonder. Helaas vinden we hierin nergens een vermelding van de *Vader Tijd*, als vrucht uit het begin van Wonders carrière. Wel nam de schrijver het op tegen de critici, die al te hard oordeelden over het werk uit Wonders laatste jaren, zonder de hoge leeftijd van de kunstenaar daarbij in acht te nemen. Maar, meende Cock, waar met Wonders overlijden het oordeel Gods over hem was aangevangen, eindigde dat der mensen. De tijd zal het leren.

Wiepke Loos